

Centralne Więzienie

Kategorie: Instytucje

Zostało powołane przez Przełożonego Starszeństwa Żydów 20 października 1940 r., prawdopodobnie z polecenia władz niemieckich. Pierwszym naczelnikiem więzienia (Vorsteher des Zentralgefängnisses) został [Salomon Hercberg](#), pełniący tę funkcję do 13 marca 1942 r., kiedy to aresztowała go niemiecka Policja Kryminalna i natychmiast został deportowany z getta. W okresie od 13 marca do 19 kwietnia 1942 r. funkcję naczelnika pełnił tymczasowo kierownik IV Rewiru [S?u?by Porz?dkowej Salomon Gepner](#). Następnie więzieniem kierowali wspólnie prokurator dr Isidor Schletter i aspirant [Stanis?aw Król](#); tego drugiego po śmierci zastąpił 20 grudnia 1942 r. inż. [Julian Grossbart](#), na którego miejsce 5 kwietnia 1943 r. został powołany Josef Kohl (Koll).

Formalnie nadzór nad więzieniem pełnił przewodniczący Sądu [Stanis?aw Jakobson](#) oraz naczelny prokurator [dr Meir Ber Kitz](#). W kwietniu 1943 r. kompetencje tych dwóch instytucji w materii nadzoru zostały ograniczone na rzecz [S?u?by Porz?dkowej](#).

Siedziba więzienia mieściła się na Marysinie przy ul. Czarnieckiego 14 i była odgrodzona od ulicy oraz pobliskich posesji murem, a miejscami parkanem wysokości 2,5 m, zwieńczonym drutem kolczastym. Do więzienia prowadziły dwa wejścia przeznaczone dla pieszych (furta w murze) oraz główna brama wjazdowa od ul. Czarnieckiego strzeżone przez wartowników. Kompleks składał się z co najmniej czternastu budynków, w tym czterech murowanych. W jego ramach funkcjonowały Oddział I, gdzie przetrzymywano osadzonych, oraz Oddział II (tzw. szary domek), w którym osadzani byli młodociani skazani. Niekiedy w dokumentacji pojawia się również informacją o Oddziale IV, brak jednak wiedzy o jego przeznaczeniu. Na terenie więzienia znajdowały się izba chorych, łaźnia, kotłownia, kuchnia, szkoła dla nieletnich więźniów, kuchnia, izolatka i magazyn żywności. Więzienie posiadało swój sekretariat, a także pomieszczenie przeznaczone do celów religijnych.

Załoga więzienia składała się ze stałej grupy funkcjonariuszy

(rekrutowanych ze [S?u?by Porz?dkowej](#)) oraz czasowo delegowanych do tego zadania członków tej formacji policyjnej. W momencie uruchomienia więzienia załoga liczyła 29 osób. Zgodnie ze stanem z listopada 1941 r. liczba ta wzrosła do 65 osób. W kwietniu 1942 r. w związku z zakończeniem kolejnej akcji deportacyjnej i niewielką liczbą aresztantów stan załogi zmniejszono do 35 osób. W połowie 1943 r. jej liczebność ponownie wzrosła – do 63 strażników, a w czerwcu 1944 r. osiągnięto poziom 154 zatrudnionych. Załoga pełniła służbę w systemie trzymianowym, kontrolując m.in. posterunki wejściowe i kancelarię więzienną. Funkcjonariusze nadzorowali również pracę więźniów w getcie oraz wyładunek i załadunek ludzi i towarów na stacji Radegast. Dodatkowo załoga więzienna brała udział w łapankach dokonywanych na terenie getta. Ich celem było osadzenie w areszcie ukrywających się przestępców bądź – w późniejszym okresie – zapewnienie odpowiedniej liczby osób w transportach do obozów pracy czy zagłady.

Pierwsi więźniowie trafili do więzienia 18 listopada 1940 r. Osadzeni byli nazywani haftlingami (więźniami), które to słowo, pochodzące z języka niemieckiego, wyparło całkowicie słowo „aresztant”. Nosili oni berety z czerwonym lampasem oraz żółte opaski na lewym ramieniu. Obydwa elementy stroju dodatkowo opatrzone były napisem „Häftling des Ältesten der Juden”. Służyły one wyróżnieniu więźniów w trakcie prac wykonywanych poza więzieniem, m.in. na cmentarzu żydowskim, przy wywożeniu fekaliów, rozładunku lub załadunku towarów na bocznicy kolejowej Radegast oraz w [resortach](#) pracy. Wykonywane obowiązki, warunki sanitarne oraz głodowe racje żywnościowe wpływały na pogorszenie się stanu zdrowotnego więźniów. Jedynie w pierwszym roku istnienia więzienia zmarło w nim 13 osób, a jedna z więźniarek popełniła samobójstwo. Prokuratura [s?du](#) gettowego po przeprowadzeniu dochodzenia ujawniła 8 kwietnia 1941 r. liczbę nieprawidłowości w funkcjonowaniu więzieniami, w tym przyjmowanie przez załogę łapówek, poniżanie i bicie osadzonych oraz stosowanie względem nich tortur. Wskutek tego postępowania funkcję naczelnika rozdzielono na dwie osoby, z których jedną oddelegowano z urzędu prokuratorskiego.

Więzienie pełniło funkcję miejsca odosobnienia dla osób skazanych przez gettowy wymiar sprawiedliwości. W pierwszym roku istnienia placówki przeszło przez nią 2321 osób, w tym 240 kobiet. W tym samym okresie znalazło się w nim również 331 osób, w tym 81

kobiet (części z nich bez wyroków), na bezpośrednie polecenie Mordechaja Chaima Rumkowskiego. Odrębną grupę więźniów stanowiło grono osadzonych na rozkaz tajnej policji niemieckiej, w pierwszym roku było to 59 osób, w tym 19 kobiet, bądź Policji Kryminalnej – w analogicznym czasie 129 osób, w tym 26 kobiet. Aresztanci władz niemieckich nie podlegali okresowym zwolnieniom (np. w związku ze świętami żydowskimi) ani amnestii. Przeciętnie w jednym momencie w więzieniu przebywało ok. 200 osób. Placówka stanowiła też przejściowy punkt zborny dla osób skierowanych do transportów do obozów pracy przymusowej (bądź powracających z pracy poza gettem). W okresach prowadzonych akcji deportacyjnych od stycznia do maja 1942 r. oraz w okresie likwidacji getta latem 1944 r. więzienie pełniło również funkcję miejsca koncentracji dla osób wywożonych do obozów zagłady.

Współcześnie nie istnieją jakiegokolwiek zabudowania po dawnym więzieniu, które rozebrano w okresie powojennym w związku z budową osiedla mieszkaniowego.

Andrzej Grzegorzczak

Źródła

APŁ, 278/17, k. 129, 146, 461, 467, 468, 470, 471, 473, 474, 1926; Kronika, t. 1, s. 106, 1.03.1941, s. 145, 28.03.1941; s. 170, 14.04.1941; s. 230-231, 5-12 lip- ca 1941; t. 2, s. 105, 18-20.04.1942; s. 122, 29-30.04. 1942; s. 613, 19.11.1942; s. 620, 23.11.1942; s. 663, 17.12. 1942; t. 3, s. 124, 25.03.1943; s.138, 2.04.1943; s. 143, 5.04.1943; s. 376, 2.08.1943; t. 4, s. 377, 21.06. 1944, s. 399, 1.07.1944; A. Galiński, Centralne więzienie dla Żydów w getcie łódzkim [w:] Dzieje Żydów w Łodzi 1820–1944. Wybrane problemy, red. Wiesław Puś, Stanisław Liszewski, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 1991, s. 324-337.

Tagi

administracja żydowska deportacje system prawny w getcie życie codzienne

Data aktualizacji: 08-06-2026

Data dodania: 16-08-2025